

Список використаних джерел:

1. Braham R. «The Politics of Genocide». Wayne State University Press. 2000.
2. Mark Paul. «Neighbours On the Eve of the Holocaust. Polish-Jewish Relations in Soviet-Occupied Eastern Poland» 1939–1941. Chapter: Arrests, Executions and Deportations (PEFINA Press, Toronto). 2018.
3. Волковский Н. Л. История информационных войн. В 2 ч. Ч. 2. 2003.
4. Олександр Лисенко, Олександр Перехрест. Демографічні втрати України у роки Другої світової війни. 2015.
5. Протоколы сионских мудрецов. *Электронная еврейская энциклопедия*. 1992. URL: <https://eleven.co.il/article/13337> (дата звернення – 17.09.22)
6. Хто був відповідальний за впровадження Голокосту та «Остаточного розв'язання єврейського питання»? *Енциклопедія голокосту*. 2022. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/introduction-to-the-holocaust#--6> (дата звернення – 17.09.22).
7. Ярослав Грицак. Страсті за націоналізмом. «Українці в анти-єврейських акціях у роки Другої світової війни». Стара історія на новий лад. Київ : Критика, 2011.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-7>

Федчук О. Б.,

*аспірант кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КРИМСЬКЕ ХАНСТВО В КОНТЕКСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ

Кримське ханство мало розгалужену мережу міжнародних відносин з іншими європейськими державами. Особливо плідними були його взаємини з однією з наймогутніших країн Західної Європи – Францією.

Загалом, кримсько-французькі відносини мали спорадичний і сюжетний характер завдяки віддаленості королівства від ханату та відсутності перманентних спільних геополітичних інтересів. Париж будував кон'юнктуру взаємин з Бахчисараям за посередництва Стамбулу або Варшави й довгий час сприймав Кримське ханство крізь призму візії османців або поляків. Щоправда (на відміну від Папської

держави чи Габсбургів), Франція не ставила інтереси прозелітизму вище за геополітичні й тому не сприймалась як ворог навіть в часи «clash of civilizations». Своєю чергою, Гераї розглядали відносини з Парижем за принципами ординських мітологем ототожнюючи дари посланців з «bölek» [6, с. 9, 51; 9, с. 147-149, 154].

Ще у 1253 р. Крим відвідав фламандець на французькій службі В. Рубрук. Проте, його подорож не увінчалась контактами з кримською елітою. Динамічнішими для історії кримсько-французьких відносин були відвідини півострова радником бургундського герцога Іоанна – Ж. де Лануа, який в 1421 р. був у Литві та отримав від Вітовта завдання передати «bölek» ханові Беку-Суфі (родич Гераїв), що жив у Солхаті. Однак, коли бургундець прибув до Кримського улусу – він дізнався про смерть Бека-Суфі. Люди хана пограбували мандрівника і той втік до Кафи. На противагу їм – інші татари справили хороше враження на бургундця. Так, бей Жамбо (Джанібек?) гостинно прийняв іноземця, а провідник-липка Гзойльос (Гьоккоз?) не кинув його в біді [4, с. 41-44]. Події Столітньої війни та серії Італійських воєн надовго відвернули увагу Парижу від Центрально-Східної Європи, а Бахчисарай не проявляв ініціативи зближення з Францією попри наявність франко-османського союзу й участі кримців у війнах з Габсбургами.

Коротке воцаріння Генріха Валуа в Речі Посполитій сприяло поновленню інтересів Парижу до поляків та їхніх сусідів. Творцем мітологемі сприйняття французами Кримського ханства став у 1573 р. Б. де Віженер – інженер на польській службі. За іронією долі, автор праці був налаштований до кримців критичніше ніж хрестоносець Лануа. [2, с. 79-82] Інженер особисто не комунікував з населенням ханату, а трансливав тодішні настрої шляхти (відбила серію чапулів і не мала симпатій до кримців). Варто сказати, що прихильники орієнтації на Рим і Мадрид у Франції вкрай негативно ставились до співпраці з османцями та намагались саботувати її. Оскільки Крим з плином часу узалежнювався від Османської імперії – не дивно, що К. Гонзаг-Неверський оголосив його одним з ворогів Ліги християнської міліції [7, с. 84-102].

Підтримка австрійцями та іспанцями опозиції Генріху IV змусила короля шукати спільної мови з османцями та кримцями. Так, в 1607 р. Ж. Бордьє (колишній резидент в Стамбулі) відвідав ханат та зустрівся з Гази II Гераєм, щоб заручитись підтримкою хана проти Габсбургів. Перекладачами для посольства слугували кримські італійці. За рік до цього Стамбул підписав з австрійцями мир і кримці не могли його порушити. Тому, хан обмежився тим, що надав французам торговельні привілеї, а Бордьє назвав його «другим Марком Аврелієм» [11, с. 334] Протиборство Франції з Габсбургами нівелювало вплив антиісламської партії в країні

навіть попри складні взаємини союзної Парижу Речі Посполитої з османцями та кримцями. Зусиллями Г. Л. де Боплана у французькому суспільстві була створена нова мітологема Кримського ханства як далекої екзотичної країни. Якщо Віженер сприймав кримців, як ворожий християнству елемент – то опис Боплана був нейтральним з акцентуацією на звичаї кримських татар. Навіть повідомлення про те, що татарські діти народжуються сліпими наче цуценята є авторським переказом тенденційної думки яка побутувала серед поляків та русинів [1, с. 18-25, 243-251]. Проте, Бахчисарай не викликав у французів такого інтересу як Стамбул. Кримці не могли надати Парижу належної допомоги у його війнах, а кримсько-французькі контакти за посередництва Речі Посполитої обривались під час кримсько-польських конфронтацій.

У XVIII ст. характер кримсько-французьких відносин зазнав суттєвої трансформації. Лібералізація Гази III Гераєм релігійної політики Кримського ханства надала французьким єзуїтам доступ до Бахчисараю, а вслід за єзуїтами до Криму прибули інші місіонери та французькі орієнталісти. Прозелітизм єзуїтів і реакційна політика Селіма II Герая не сприяли популярності ордену в Криму, але дипломати вдало викрутились з ситуації приписавши прорахунки своїх земляків Святому Престолу, а не Парижу (хоча самі фінансували місіонерів і оголосили себе покровителями кримських католиків). [6, с. 50-51] Після родичання Людовіка XV зі Станіславом Лещинським Франція перетворилась для кримців на потенційного союзника проти Росії і дві держави стали шукати спільну мову проти Петербурга. Внаслідок проведення серії модернізаційних реформ у 40-60-рр. XVIII ст. до ханату прибули французькі інструктори які тренували капикулу. За правління Арслана Герая Париж надіслав до Бахчисараю резидента Шоке (посередник у вирішенні конфлікту хана з польськими єзуїтами). Згодом Шоке замінив В. де Параді (колишній резидент в Леванті й автор роботи про Кримське ханство, яка не дійшла дотепер), а його – Ш. Пейссонель (автор ще однієї роботи). Цей дипломат пропонував поєднати діяльність місіонерів з медичною просвітою серед татар, щоб укріпити позитивний образ Франції у регіоні. Однак, перспектива франко-кримської співпраці зірвалась в 1756 р., коли Париж підписав союз з Росією проти Пруссії і спонукав кримців зробити теж саме. Спроба Кирила Герая переконати Пейссонеля в безперспективності альянсу виявилась марною. Наступного року Пейссонеля відправили до Смірни, а нового резидента Франція не прислала. [12, с. 202-203; 6, с. 50, 53] До речі, хан виявив себе переконаним франкофілом: цінував п'єси Мольєра, пив вино, споживав страви французької кухні, зробив тюркізованого французя Бланшета своїм гекімом-баші та був знайомий з ідеями Монтеск'є. [9, с. 147-148; 8, с. 108; 5, с. 47]

Різке погіршення франко-російських відносин поновило співпрацю Парижу і Бахчисараю. У 1767 р. Франція прислала Максуду Герая своїх емісарів Ф. Тотта і П. Руфіна, які мали намовляти кримців здійснити чапул на Росію і ослабити її руками татар. Початок російсько-турецької війни та нерішуча політика Максуда Герая дозволили давньому французькому союзнику Кириму Герая зійти на трон і прислуховуватись до порад Тотта. На відміну від Пейссонеля – барон розглядав Кримське ханство як самодостатню державу, а не лише як частину «Рах Ottomanica». Він описував татар під типовим для доби Просвітництва образом «благородних варварів». Раптова смерть Кирима Герая та невдачі його наступників змусили Париж відкликати Тотта з Криму. [3, с. 39; 9, с. 155, 157-158] Цікаво, що Франція та Османська імперія були єдиними європейськими державами які висловили офіційний протест під час анексії ханату, хоча зрештою визнали його приналежність до Росії [10, с. 46-61]

Таким чином, історія кримсько-французьких взаємин почалася ще в часи існування Кримського улусу. Щоправда, до XVIII ст. для Кримського ханства питання взаємин з Францією не грало вагомій ролі. Внаслідок прагматичної політики і комунікації з кримцями за посередництва інших держав Франція не вступала в конфронтацію з Гераями навіть в часи загострення релігійних протиріч і сприймалась ними як дружня держава. Разом з фактором матеріально-технічної переваги це дозволяло Парижу першим проявляти ініціативу у відносинах з Бахчисараєм. Прагматизм французів дозволяв їм використовувати різні методи для встановлення впливу в ханаті: релігійні, політичні та економічні. Сприйняття кримців французьким суспільством варіювалось в залежності від епохи і могло мати відтінок нейтральності, негативу або відвертої симпатії. Кон'юнктура відносин ханства і Франції заклала підвалини французької політики щодо Криму в наступні століття.

Список використаних джерел:

1. Боплан Г. Л. Описание Украины. Москва: Древхранилище, 2004, 576 с.
2. Вижинер Б. де. Описание Польского королевства. Мемуары относящиеся к истории Южной Руси. Вып. I: XVI ст. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. С. 61-88.
3. Даниш М. Дипломат словацкого происхождения барон Франтишек Тотт при дворе крымского хана Гирея. *Запад-Восток* : научно-практический ежегодник. Йошкар-Ола, 2015. № 8. С. 35-48.
4. Емельянов В. Путешествие Гильбера де-Ланноа в восточные земли Европы в 1413-14 и 1421 годах. *Киевские университетские известия*. Киев, 1873. № 8. Отд. 2. 187. с. 17-45

5. Клееман Н. Э. Клееманово путешествие из Вены в Белград, Новую Килию, також и в Земли Буджатских и Нагайских Татар и во весь Крым с возвратом через Константинополь, Смирну и Триест в Австрию в 1768, 1769 и 1770 годах, с приобщением описания достопамятностей крымских. Санкт-Петербург : Издательство при Государственной Военной коллегии, 1783. 250 с.
6. Пейссонель, Ш. Записка о Малой Татарии. Днепропетровск : Герда, 2009. 80 с.
7. Сас П. Чи вступили запорожці до Ліги християнської міліції. *Український історичний журнал*. Київ, 2009. № 3. С. 84-102.
8. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. СПб : Унив. Тип. в Казани, 1887. 772 с.
9. Тотт Ф. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию. *Киевская старина*. Киев, 1883. № 9-10. С. 135-198.
10. Черкасов П. П. Франция и присоединение Крыма к России (1779–1783). *Россия и Франция XVIII–XX века*. Москва : Наука, 2001. Вып. 3. С. 37-61
11. Bennigsen A. Lemencier-Quelquejay Ch. Le khanate de Crimée dans les Archives du musée du Palais de Topkapı. Paris : Mouton, 1978. 458 p.
12. Kołodziejczyk D. The Crimean Khanate and Poland Lituania: international diplomacy of the European periphery (15-th – 18-th century) a study of piece treaties followed by an annotated edition of relevant documents. Leiden-Boston : Brill, 2011. 1134 p.